

דף שבועי

בס"ד

פרשת תולדת, תשפ"ג, מספר 1496

עטרת זקנים בני בנים

מיכאל קנובסקי

ספר בראשית הוא כולו סיפורי דורות מדור אדם הראשון ועד בני ישראל. הקשר הבין דורי המובהק ביותר נמצא דווקא בסוף הספר: "וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים גַּם בְּנֵי מִכְיָר בֶּן מְנַשֶּׁה יְלָדוּ עַל בְּרַכֵּי יוֹסֵף" (בר' נ:כג). רשי מפרש: "על בְּרַכֵּי יוֹסֵף" – כתרגומו, גדלן בין ברכיו". התורה מציינת במפורש גם את יחסו האוהד של יעקב אבינו לנכדיו אפרים ומנשה. כנראה שגם בארץ כנען ובארץ מצרים גרו כולם כמשפחה מורחבת אחת גדולה, וקשה לשער שלא היו אינטראקציות בין יעקב לבין נכדיו ונכדותיו.⁹

נחזור דור אחד אחורה ליצחק אבינו. מה היו, אם בכלל, היחסים בין יצחק לבין בני יעקב? לאחר כל התלאות שעבר יעקב בברחו מפני עשו ולבן, ולאחר הולדת בנימין ומותה של רחל, הכתוב מבשר: "וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרָא קְרִיַת הָאָרְבֶּעַ הוּא הַבְּרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק" (בר' לה:כז). מדרש פסיקתא זוטרתא קובע ש"בן צ"א¹⁰ שנים היה יעקב כשנולד יוסף, הוסיף ו' שנים שעבד בצאן, וב' שעשה בדרך, מצאנו ליעקב בן צ"ט כשבא אל יצחק אביו".¹¹ אם יעקב היה אז בן 99, יצחק היה אז בן 159, והמשיך לחיות עוד 21 שנים, כנראה עם כל משפחת יעקב.¹² חיפשתי ולא מצאתי מדרש המדבר במפורש על קשר כלשהו בין יצחק לנכדיו. ישנו סיפור קצר בספר היובלים¹³ על מפגש בין יצחק ליעקב ושניים מבניו, לוי ויהודה, וסיפור זה דומה מאוד לסיפור ברכת יעקב לשני בני יוסף, אפרים ומנשה. יש אזכור נוסף בספר זה¹⁴ לכך, שיצחק מברך את כל בני ישראל לפני מותו.

9 חוץ מיוסף, היחיד שגם ירד מאת אביו היה יהודה, שחזר כנראה לחיק המשפחה בשלב מסוים לפני שנות הרעב.
10 רש"י מפרט את החישוב בפירושו לבר' לה:כט, ומוכיח שיעקב היה בן 91 כשנולד יוסף.
11 פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת וישלח, פרק לה סימן כז.
12 רש"י מפרש את הפסוק "וַיִּבֶן אֶתֹו אָבִיו" (בר' לז:לה), ש"אביו" בפסוק מתייחס ליצחק שידע על מכירת יוסף והיה אז בן 181 שנים. עוד אינדיקציה שחיו ביחד.
13 פרק לא פסוקים ח-לו.
14 פרק לג, כח.

הייתי בן 56 כשנולדה הנכדה הראשונה שלנו, נטע. שנתיים לאחר מכן נולד נועם, ואי"ה בזמן יציאת גיליון זה ייולד לנו נכד נוסף. אברהם אבינו היה קצת יותר מבוגר, בן 160, כשנולדו לרבקה וליצחק תאומים, עשו ויעקב. ישנם בעלי חיים מסוימים שמתנהלים בקבוצות גדולות כמו הקטלנים (אורקה killer whale, orca) או הפילים, כאשר בשניהם זקנות הלהקה תורמות להצלחת הקבוצה כולה.¹ מחקרים מראים שגם אצל בני אדם, הסבים, וכמובן הסבתות, תורמים להצלחת המשפחה כולה.² חז"ל אמנם מיעטו בתיאור העזרה שסבים נותנים בבית, כמו במאמר חז"ל: "אמר חזקיה אמרי אינשי סבא בביתא פאחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא",³ אבל ראו בהחלט בסבא דמות חינוכית ממדרגה ראשונה. לדוגמה, רבי יהושע בן לוי אומר: "כל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני",⁴ והרמב"ם פסק שיש חיוב לסבא ללמד תורה לנכדו.⁵ ישנם עוד חיובים שמובאים להלכה על הסב, במקרה שהאב אינו יכול לקיימם, כמו מילת הבן,⁶ וישנם גם חיובים של הנכד על הסב, כגון: כיבוד זקנו.⁷ ישנם גם תנאים הסוברים שהנכד מתאבל על סבו ולהיפך.⁸

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביוולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.
1 ראו למשל: Lahdenperä, M., Mar, K. & Lummaa, V., "Nearby grandmother enhances calf survival and reproduction in Asian elephants". Sci Rep 6, (2016) 27213.
2 לדוגמה, Dunifon R, Bajracharya A. "The Role of Grandparents in the Lives of Youth". J Fam Issues. 2012 Sep 1;33(9):1168-1194.
3 בבלי, ערכין יט ע"א. תרגום הפתגם: אומרים האנשים, סבא בבית, שבר בבית. סבתא בבית, אוצר בבית.
4 בבלי, קידושין ל ע"א.
5 הלכות תלמוד תורה, פרק א, הלכה ב.
6 פתחי תשובה, יורה דעה סימן רסה ס"ק ג.
7 רמ"א יורה דעה סימן רמ, ס"ק כ"ד.
8 רבי עקיבא ורבי שמעון בן אלעזר, בבלי, מועד קטן כ ע"ב.

"ישב אהלים"; יוצא מבית מדרשו של שם, והולך לבית מדרשו של עבר, ומבית מדרשו של עבר, לבית מדרשו של אברהם.¹⁶

מדרש אחר מגדיל לעשות ורומז שאברהם חונן את יעקב ועשו מגיל אפס עד שנפטר כשהיו בני 15. על הפסוק "וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֲשׂוֹ אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שְׂדָה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֱהָלִים" (בר' כה:כז), כתוב במדרש תנחומא:

אמר ר' ברכיה הכהן אמר ר' לוי שניהן הלכו לבית הספר, ושניהן שוין עד ט"ו שנה. למה היו דומים? להדס ועצמונית, כל זמן שהן קטנים אין אדם מפריש מזה לזה, משיגדלו זה מפיח ויהי טוב, וזה מוציא קוציו. כך כל ימים שהיו עשו ויעקב קטנים לא היה אדם מפריש ביניהם, משנתגדלו נתפרשו.

בעל ספר היובלים אינו כותב רבות על מערכת היחסים שבין יצחק לבני יעקב, אבל הוא מקדיש פרקים שלמים למערכת היחסים שבין אברהם ליעקב. בספר היובלים פרק י"ט נודע לאברהם על הולדת שני נכדיו, ועל הדרך שבחר כל נכד בהמשך. וכך נכתב שם: "ויאהב אברהם את יעקב ויצחק אוהב את עשו". לאחר מכן, אברהם מברך את יעקב בשפע ברכות, הן בפני רבקה אימו והן ישירות ליעקב. לדוגמה: "בני יקירי יעקב שאהבה נפשי, יברכך א-להים ממרום רקיע השמים ויתן לך את כל הברכות אשר ברך את האדם את חנוך ואת נוח ואת שם". בפרק כ"ב, לאורך 28 פסוקים, אברהם מברך שוב את יעקב, ומצווה אותו לשמור את מצוות ה'. ובפרק כ"ג, יעקב הוא זה שמגלה שאברהם מת בשנתו.¹⁷

לסיכום, עם התקדמות הדורות, התורה מדגישה את חשיבות הקשר הבין דורי, קשר שהפך אותנו ממשפחה לעם. ומעשה אבות סימן לבנים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

¹⁶ מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח.
¹⁷ ייתכן שספר היובלים, שנכתב בזמן שהאדומים התיישבו בארץ, רצה להדגיש שארץ ישראל אינה שייכת לבני עשו אלא לבני ישראל.

הרב כשר מצטט בספרו "תורה שלמה" מתוך כתב יד של מדרש "אור האפלה" על הפסוק "וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר" (בר' לה:כב):

למה הזכיר שמות בני יעקב כאן, אלא כשראה יצחק את בני יעקב שמח שמחה גדולה לפי שכולם כשרים כיעקב, ועליו הכתוב אומר "רְאֵה בְּנֵי לְבָבֶיךָ" (תה' קכח:ו).

אולי אפשר ללמוד מהפסוקים עצמם בסוף פרק ל"ה על הקשר בין יצחק לבין נכדיו. בסוף פסוק כב נאמר: "וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר", ופסוקים כג-כו מפרטים את שמות בני ישראל לפי אימותיהם. בפסוק כז מסופר שיעקב חזר לבית אביו בקריית ארבע, ופסוקים כח-כט מתארים את מות יצחק. רש"י מציין שם שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כי יצחק לא מת אז, אלא רק אחרי מכירת יוסף המתוארת שני פרקים מאוחר יותר. יכול להיות שרצף הפסוקים המתארים את חזרת יעקב אל יצחק אביו, פירוט שמותיהם של כל בני יעקב ומות יצחק מצביע על כך, שלא רק יעקב חזר לאביו יצחק אלא גם בניו חזרו סוף סוף מבית לבן הארמי לשורשיהם האמיתיים, ליצחק.

ועתה נשוב לפרשתנו. יעקב ועשו נולדו כשיצחק היה בן שישים ואברהם בן מאה ושישים. אברהם נפטר בגיל מאה ושבעים וחמש שנים, ולכן ישנה חפיפה של חמש עשרה שנים בין סבא אברהם לבין הנכדים יעקב ועשו. האם היה דיבור ביניהם? אולי מיקומו של סיפור מות אברהם לפני לידת התאומים מרמז שלא הייתה השפעה אמיתית וישירה של אברהם על נכדיו. יכול להיות שעל חוסר מעורבותו של אברהם בחיי יעקב קובל המדרש בבראשית רבה:

רבי שמואל בר רב יצחק אמר, אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב, משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף, וצפה אותו השלטון באסטרוולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך. כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף, וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב, הה"ד: "לֹכֵן פֶּה אָמַר ה' אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם" (יש' כט:כב), יעקב פדה את אברהם.¹⁵

לעומת מדרש זה, ישנם מדרשים המציינים שיעקב זכה ללמוד במחיצתו של זקנו אברהם. לדוגמה:

אין לך אדם שהיה יגע בתורה כאבינו יעקב, כמה דאת אמר: "וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֱהָלִים" (בר' כה:כז). אין כתיב כאן 'יושב אהל', אלא

¹⁵ בראשית רבה (וילנא) פרשת תולדות פרשה סג.